

ÜÇÜNCÜ PERVANE

Her Şeyin Anlamı

ALPER ÇEKER

✉️ / otukennesriyat

YAYIN NU: 2257
KÜLTÜR SERİSİ: 1183

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NU: 49269

ISBN: 978-625-408-874-2

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®

İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50

Genel Müdür: Ertuğrul Alpay

Genel Yayın Yönetmeni: Göktürk Ömer Çakır

Editör: Oğuzhan Murat Öztürk

Kapak Tasarımı: Ceyhun Durmaz

Dizgi-Tertip: Damla Acar

Kapak Baskısı: Çınar Matbaacılık

Baskı: Ötüken Neşriyat AŞ

İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50
Sertifika Nu: 49269

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir. Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Alper çeker: 1972 yılında İstanbul’da doğdu. Kadıköy Anadolu Lisesini ve İstanbul Üniversitesi Rus Dili ve Edebiyatı Bölümünü bitirdi. İngilizce ve Rusçadan yaptığı çevirilerin yanında, yazarın telif eserleri de vardır.

İÇİNDEKİLER

Anlamın İnşası	9
Varlık ve Söz	13
Kadim Dünya İçin Edebiyatın Anlamı.....	22
Kuş Dilinin Anlamı.....	29
Tarihin Tarihi	33
Sohbetin Anlamı.....	38
Sahibini Ele Veren Dil	41
Siyasi Dil ve Niyet Okumak	47
Siyasi Dilin Temsil Yanılsaması	50
Dil, Üniversite ve İtaat Kültürü.....	53
Vasatın Anlamı	57
Vasat Konusuna Devam: Çağdaş Marjinaller, Marj dakilerdir ..	61
“Katil kim?” Yanıt Edebiyatta.....	64
Dostoyevski’den Devam: Masum Yani İdiyot.....	69
Hukukun Anlamı.....	73
İdeolojiden Devam: Bir Meslek Olarak İslamcılık.....	77
Hayali Geçmiş İnşası	81
Yerli Olmanın Anlamı	86
Cumhuriyet Mimarisinin Anlamı.....	89
Restorasyonun Anlamı	92
Bedenin Anlamı.....	95
Düşlerin ve Hayallerin Anlamı.....	101
Hastalık Olarak Edebiyat.....	105
KİTABIN ANLAMI	109
Kitap nedir?	109
Sonsöz	117

Anlamın İnşası

Herodotos, *Tarih*'inin ikinci kitabının 54. bölümünde Fenikelilerin kaçırdığı iki tapınak rahibesinden bahseder. Bunların biri Libya'da diğeri de Yunanistan'da satılmıştır. 55. bölümde Dodona rahibeleri ona; Mısır'daki Teb şehrinden iki kara güvercinin uçtuğunu, birinin Libya'ya diğerrinin kendilerine geldiğini anlatırlar. Kendilerine gelen güvercin bir meşe ağacına konmuş ve dile gelerek, bulunduğu yerde bundan böyle bir Zeus oraklının kurulmasını istemiş. Dodona rahibeleri bunu vahiy kabul etmiş ve oraya bir tapınak dikmişler. Libya'ya giden güvercin de oradakilere bir Ammon oraklı kurmalarını emretmiş.

Herodotos 57. bölümde Dodona rahibelerinin öyküsüne şu yorumu yapar: “Dodona rahibeleri kaçırılan bu kadınlar için güvercin demişlerdir çünkü dillerini anlamamışlar ve konuşmalarını kuş ötüşüne benzetmişlerdir. Güvercinlerin dile gelmesi, rahibelerin artık onları anlayabiliyor olmasıdır. Güvercinlerin renginin kara olması da Mısırlı olduklarının ifadesidir.”

Alegorik yorum içeren bundan daha eski bir metin var mı, bilmiyorum. Bir başka alegorik yorum, Eski Ahit'teki “Neşideler Neşidesi” adlı bölüm hakkındadır. İnananlar tarafından Tanrı sözü olduğu kabul edilen bu aşk öyküsü kafa karıştırmış ve “Neşideler Neşidesi”ndeki aşık ve maşukun, Yahudi rabbiler tarafından Tanrı ve İsrail olarak kabul edilmesiyle iş çözülmüştür.

Önay Sözer, Aziz Augustinus'un *İtirafılar*'ından bir alıntı yapar: Zerdüşt dininden Hristiyanlığa geçen Augustinus

Varlık ve Söz

Oleg Grabar, *İslam Sanatının Oluşumu* adlı kitabında şu anekdotu aktarır:

Altı yüz otuzlarda, Müslüman güçlerin Cezire’de kentleri, yöreleri birbiri ardına ve hızla ele geçirdikleri sıralarda, Kuzey Suriye’de, Kinnasrin adındaki kasabada garip bir olaydan söz edilir. Ünlü kumandan Ebu Ubeyde’nin yönetimindeki bir Arap birliği, kentteki Hristiyanlarla bir ateşkes antlaşması imzalar ve içlerinden Bizans denetimindeki Anadolu topraklarına göçmek isteyenlere bu hakkı tanıır. Müslüman ve Hristiyan topraklarını belirleyen bir sınır çizilmiş ve Hristiyanların üzerine günün Bizans imparatoru Heraklius’un bir portresini yaptıkları sütun, bu sınırın simgesi olarak dikilmiştir... Bir gün bir Müslüman süvari at binme talimi sırasında bir kaza sonucu heykelin bir gözünü zedeler. Hristiyanlar olayı protesto ederler, Müslüman vali zararın tazmin edilmesine karar verir. Hristiyanlar heykelin bir Müslüman muadilinin -yerel valinin önerisi olan kendi heykeli kabul edilmez, Halife Ömer’in heykeli istenir- aynı biçimde tahrip edilmesini isterler. Karar verilir, göz çıkarılır ve herkes hak yerini buldu der. Büyük bir olasılıkla kilise dışı yazında yer alan bu öykünün ilginç yanı Hristiyan kökenli olmasıdır ve bu kıssadan çıkan hisse, simgesel bir suçun işlendiğini kabul eden komutanın halifesinin gözünün çıkartılmasına razı olmasının ancak onun imgelerin derin anlamlarına bir Hristiyan kadar inanmadığı olabilir: Komutan açısından bu bir jestten ibarettir. Öykü, her ne kadar Hristiyanlar-

Kadim Dünya İçin Edebiyatın Anlamı

Ger derse Fuzuli ki güzellerde vefa var
Aldanma ki şair sözü elbette yalandır

Yukarıdaki beyit Fuzulî'nin *Leyla ile Mecnun* adlı mesnevisinden bir gazelin son iki mısraıdır. Kozmolojik bir alegori olan Leyla ve Mecnun'u hikâye eden bu eser bizim için bir mesnevidir, Antik Yunanlılar içinse epik türe girer. Gazelin son mısraındaki “yalan” sözcüğü, “hayal” anlamındadır.

Aristoteles, *Retorik*'te hiç kimsenin henüz olmamış bir şeyi anlatamayacağını yani hikâye edemeyeceğini söyler.¹⁴ Rene Wellek ve Austin Warren; tarih ve felsefenin bakış açısından Platon'un kurguyu yani hayalî edebiyatı, yalan olmakla suçladığını yazarlar.¹⁵ Platon, *Devlet*'in üçüncü kitabında mimesis-diegesis ayrımı yapar. Mimesis, taklittir. Diegesis'i İngilizler “narrative” olarak çevirir ki biz de buna “anlatı” diyeceğiz. Taklit ve anlatı birbirine karşıttır.¹⁶ Taklit yani mimesis, gerçeğin kendisi olmamakla birlikte gerçekçi ya da gerçeksidir. Platon *Devlet*'in onuncu kitabında ressam ve ayakkabı örneğini uzun uzun tartışır. Platon'a göre ayakkabı resmi yapan ressam, ayakkabıcı olmadığı için ayakkabının ne olduğunu, onun hakikatini bilmez ama görünüşünü resmedebilir. Anlatı yani diegesis

¹⁴ Aristotle, *The “Art” of Rhetoric* (by John Henry Freese, 1926) s. 451

¹⁵ Rene Wellek and Austin Warren, *Theory of Literature* (1993) s. 212-213

¹⁶ Plato, *The Republic* (with an English translation by Paul Shorey, 1937) s. 225-229

Kuş Dilinin Anlamı

Ana dilinin dışındaki bir dilde edebiyat yapmaya günümüzde eksofoni (exophonie) deniyor. Kavramın sahipleri Susan Arndt, Dirk Naguschewski ve Robert Stochhammer. Eksofoni Latince’de “dış ses” anlamına geliyor. Japonlar uzun zaman Çinceyi, Asurlular Sümerceyi, İngilizler Fransızca’yı ve Türkler bir dönem Farsça’yı resmi yazışmalarda kullandılar ve bu dillerde edebiyat yaptılar. Çağdaş yazarların yabancı bir dilde edebiyat yapmasının göç, sömürgecilik ya da para kazanmak gibi gerekçeleri var. Hindistan’da Marksist yazarlar bile birleştirici olduğu gerekçesiyle sömürgecilerin dili olan İngilizcede edebiyat yapmayı savunuyor. Geçmişte yabancı bir dilde edebiyat yapmayı Rus Biçimcileri, algıyı geciktirmek ya da güçleştirmek diye ifade edebileceğimiz bir edebi teknik olarak görüyorlardı. Yabancı bir dilde edebiyat yapmanın daha çok dinle ilişkisi var gibi. Japonlar Hint Budizmini Çinlilerden öğrenmişti. Asur tanrılarını Sümerler icat etti. Diğer Cermen kabilelerini güç kullanarak Hristiyan yapan, Franklardır.

Dilin yanında alfabe kullanımının bile dinle hatta mezheple ilişkisi var. Katolik Slavlar Latin alfabesini, Ortodoks Slavlar Kiril alfabesini kullanır. Cermenlerin runik yazıyı bırakıp Latin alfabesine geçmesi, Hristiyan papazların zorlamasıyla gerçekleşti. Alfabenin din ile olan bağı, yazının büyü yapmakta kullanılmasından geliyor. Oysa kökende, yeryüzündeki alfabelerin büyük bölümü Fenike yazısı kaynaklıdır.

Türkçede dini terminoloji Arapça değil Farsçadır çünkü Türkler İslam dinini İranlılardan öğrendiler. Fars dilinde

Tarihin Tarihi

Geyik ve arslan doğada birbirinin düşmanıdır ama Hacı Bektaş Veli'nin kucağında uslu uslu otururlar. Bu tasvir, farkın ortadan kalkıp artık tevhid anlayışının geldiğini temsil eder. Altay dağı altın madenleriyle ünlüydü. Türk sanatının en eski örnekleri, İskit kurganlarından çıkan altından yapılmış tasvirlerdir. Bu tasvirlerin bazılarında biri etobur avcı diğeri otobur iki hayvanın mücadelesini görürüz. Kimi zaman bir kartal ve at, kimi zaman da bir arslan ve geyik mücadele etmektedir. Hayvanlar bir daireyi tamamlayan iki yay biçimindedir ve dönmektedirler. Yerleşik tarım toplulukları gökyüzündeki takımyıldızları el aletlerine benzetmeye başladı ama Anthony Aveni, konar göçer avcı toplayıcıların zamanı ölçmek için icat ettikleri takımyıldızları çevrelerindeki hayvanlara benzettiklerini yazıyor.²⁸ Türkçede “evir” kökü “döndürmek”, “çevrelemek”, “sürmek” anlamlarına geliyor.²⁹ “Evir” kökünden gelen “evren”; gök kubbe, kubbe biçiminde fırın, büyük yılan, ejderha anlamlarına gelir.³⁰ Evren, Türklerin muhayyilesinde kuyruğunu yakalamak için dönen dev bir yıldı. “Tutçu evren”di yani sürekliydi.³¹ İskit kurganlarından çıkan, dairesel hayvan mücadelesi tasvirleri de muhtemelen

²⁸ Anthony Aveni, *a.g.e.*, s. 75-76

²⁹ E. V. Sevortyan, *Etimologičeskiy Slovar Tyurkskih Yazıkov*, (SSCB Bilimler Akademisi, 1974) Cilt 1, s. 228

³⁰ Sir Gerard Clauson. *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*, (1972) s. 13-14

³¹ Sir Gerard Clauson, *a.g.e.*, s. 461

Sohbetin Anlamı

Eski Yunancada “sempozyum”, birlikte içmek anlamına gelirdi. Antik Yunan erkekleri sempozyumlarda bir araya gelir ve şarap içip sohbet ederdi. Toy, oturak alemi ya da işret meclislerinde Araplar, İranlılar ve Türkler şarap ve müzik eşliğinde şiir söyler, sohbet ederdi. Coğrafyaya ve iklime göre mantar ya da ayahuaska da kullanan şamanlar, genel olarak ateşe esrar atardı. Kutbeddin Haydar’dan Rum abdallarına uzanan bir sufi grubunun bu şaman geleneğini sürdürdüğü, yaktıkları ateşe attıkları esrarın ve müziğin eşliğinde zikir yapıp sohbet ettikleri, velayetnamelerden açık bir biçimde anlaşılıyor. İstanbul’un bitirim alemlerinin sohbetlerinde esrar döner hatta bunun bir edebi, erkânı vardır.

Arapça sa-ha-be kökünden gelen “sohbet” sözcüğü; karşılıklı konuşmanın ötesinde, birlikte bir bağ kurup yoldaşlık etme anlamını işaret eder. On yedinci yüzyılda Arabistan’da kahve çevresinde yapılan sohbet ortaya çıktı. Kahve sohbeti Doğu’dan Avrupa’ya yayıldı. Kahvehaneler açıldı ve insanlar buralarda toplanıp sohbet etmeye başladılar. 1930’larda Türk edebiyatının bohem yazar ve şairleri Beyoğlu’nda toplanıyor, kokain çekerek sohbet ediyordu. İsviçreli kimyager Albert Hoffman’ın keşfettiği LSD 1950’lerde Amerika Birleşik Devletleri başta olmak üzere pek çok ülkede hippilerin ve sanatçıların sohbet meclislerinde yer aldı.

Mantardan esrara, kahveden LSD’ye, sufi zikrinden Budist mantralarına kadar sohbe eşlik eden uzun bir

Sahibini Ele Veren Dil

Ludwig Wittgenstein'in kaynaklık ettiği mantıkçı pozitivist dil felsefesi, J. L. Austin ve J. R. Searle tarafından temsil edilen ve ölkemizde de genel kabul gören gelenektir. Söz konusu yaklaşıma göre "Jones eve gitti" biçimindeki cümle bir haber cümlesidir ve J. R. Searle için Jones'un eve gittiğini bildirmenin dışında bir işlevi yoktur.³⁶ Peki bu durum, gerçekten J. R. Searle'ün iddia ettiği gibi midir?

Haber cümlelerinin en çok kullanıldığı alan, tabii ki basın. Yazılı, sesli ve görsel basın her gün gazete, radyo, internet ve televizyon aracılığıyla milyonlarca haber cümlesi ile bizi bombardımana tutuyor. Bu haber cümlelerinin, haber bildirmenin dışında bir işlevi yok mu? Tabii ki var. Hatta bu haber cümlelerinin asıl işlevi, haber iletmek değil. Bu konuya bir örnek verelim:

"Mısır Çarşısı'ndaki patlamayla ilgili yargılanan sosyolog Pınar Selek, Yargıtay Ceza Genel Kurulu'nun beraat kararını bozmasının ardından sürecin devam ettiğini söyledi. Selek, 'Umutluyum' dedi." (23 Kasım 2010, ntvmsnbc.com)

"Yargıtay Ceza Genel Kurulu, Mısır Çarşısı patlaması davası sanığı sosyolog Pınar Selek'in ağırlaştırılmış müebbet hapse mahkûm edilmesini istedi. Dava yeniden görülecek." (10 Şubat 2010, ntvmsnbc.com)

"Banu Güven (NTV sunucusu): 12 yıl önce Mısır Çarşısında bir patlama oldu. Yedi kişi hayatını kaybetti bura-

³⁶ "Jones eve gitti," cümlesi, J.R. Searle'ün *Speech Acts* adlı kitabından alınmış bir örnektir.

Siyasi Dil ve Niyet Okumak

Haber cümleleri meselesine devam edelim. Selefî akımlar dinî kitaplardaki peygamber kıssalarını, tarih anlatan haber cümleleri olarak okur. Batınî akımlar ise Tanrı'nın bunları anlatmaktaki maksadının ahlak öğretisi iletmek olduğunu savunur. Peygamber kıssalarında zamanın ve mekânın belirtilmemesi, batınî akımları destekler niteliktedir ama insanların büyük bölümü bunları lafzıyla anlamayı tercih eder ve ahlaka sırtını döner.

“Çay demlendi,” bir haber cümlesidir ama kaynanası “Çay demlendi,” dediğinde bir gelin bunu haber değil istek cümlesi olarak anlar, mutfağa gider ve kaynanasına çay koyar. Gelinin yaptığı, niyet okumaktır.

“Maksat”, 1940'lı yılların Amerikan edebî eleştirisinde önemli bir tartışmadır. Northrop Frye'in ünlü “silah ile hedef almak” örneği, maksat meselesini açık bir dille ifade etmektedir: Bu örneğe göre bir tavşana nişan alan avcının, tavşanı yemeye ya da satmaya niyet ettiği söylenebilir. Paul de Man, söz konusu örneğe edebî dil bağlamında itiraz eder:

Ama avcı, cansız bir cisme nişan aldığı anda, edimi nişan almak dışında başka hiçbir maksat taşıyamaz ve bu hâliyle, tamamen kapalı ve özerk bir yapı oluşturur. Edim kendisine geri yansır ve kendi maksadıyla sınırlı kalır. Bu yolla, alet (tavşana nişan alan silah) gibi farklı maksatlı nesneler arasında doğru bir ayırım yapabiliriz. Kant ve Schiller'in Huizinga'dan önce de çok iyi bildiği gibi, estetik varlık kesinlikle oyuncak ile aynı sınıftandır.³⁹

³⁹ Paul de Man, *Körlük ve İlgörü* (çev. Ferit Burak Aydar, Cem Soydemir, 2008), s. 56